

УДК 782.1(477.87)

ВАСИЛЬ АНДРІЙЦЬО
«ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ»
НА ЗАКАРПАТТІ

Розглянуто історію постановок опери Семена Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» на Закарпатті. Проаналізовано їх роль у становленні та розвитку українського професійного театру. Виявлено велику популярність опери серед населення краю.

Ключові слова: акторська гра, диригент, опера, прем'єра, режисер.

Василий Андрийцо. «Запорожец за Дунаем» на Закарпатье. Рассмотрена история постановок оперы Семена Гулака-Артемовского «Запорожец за Дунаем» на Закарпатье. Проанализирована их роль в становлении и развитии украинского профессионального театра. Обнаружено большую популярность оперы среди населения края.

Ключевые слова: актерская игра, дирижер, опера, премьера, режиссер.

Vasyl' Andriyts'о. «Zaporozhets' za Dunayem» («Cosssack beyond the Danube») in Transcarpathian Region. The history of Gulak-Artemovsky's opera "Cosssack beyond the Danube" productions is concerned in the article. Its role in the formation and development of Ukrainian professional theatre is analyzed here. It was found the great opera popularity among the province population.

Key words: acting, conductor, opera, premiere, stage director.

В історії українського театру на Закарпатті опері «Запорожець за Дунаєм» судилася особлива роль. Саме цьому музичному твору належало започаткувати творчий шлях Руського театру Товариства «Просвіта» в Ужгороді (1921-1929) як першому професійному українському театру краю та

© Андрийцо В.М.

Матеріал було опубліковано в газеті «Новини Закарпаття» від 13.02.2013 під назвою «Як “Запорожець за Дунаєм” гастролював Закарпаттям».

театру Карпатської України «Нова сцена» – першому «Українському державному національному театру» Срібної Землі.

Перша постановка опери «Запорожець за Дунаєм» на Закарпатті пов'язана з іменем Миколи Карповича Садовського, який 19 серпня 1921 року (на Спаса) прибув до Ужгорода на запрошення Головного віділу «Просвіти», став біля керма Руського театру. За короткий час він успішно, як режисер, підготував прем'єру опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» (художнє оформлення Миколи Кричевського, диригент Олекса Приходько). 22 вересня 1921 р. Руський театр у ранзі професіонального відкрив свій перший сезон.

У своїх спогадах «Підкарпатщина» М. Садовський згадує про це так: «Публіки зібралось майже повний театр, і вся вона, видимо, була задоволена, бо прийом був надзвичайно добрий, і голова «Просвіти» доктор Юлій Бращайко, стиснувши мені руку, промовляв: «Гратулюю, гратулюю директору. Дуже гарно»¹.

Микола Садовський перебував на посаді мистецького керівника Руського театру протягом 1921-1923 років. За цей час він підготував цілу низку блискучих вистав з українського класичного репертуару: «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, «Тарас Бульба», «Сорочинський ярмарок» М. Старицького за творами М. Гоголя, «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Боярinya» Лесі Українки. Але опера «Запорожець за Дунаєм», де він виконував роль Івана Карася, була найпопулярнішою серед глядачів.

В кінці 1921 року, під час свого візиту до Ужгорода, голова чехословацького уряду Е. Бенеш забажав відвідати Руський театр, бо слава про неперевершену гру М. Садовського долетіла і до Праги. 30 грудня 1921 року високопоставленого гостя у вестибюлі театру зустрічав голова Товариства «Просвіта» Ю. Бращайко. Артисти театру спочатку відспівали че-

¹ Садовський М. Підкарпатщина /Микола Садовський // Кур'єр Кривбасу. – 2014. – № 290–291–293. – С. 237.

хословацький і руський гімни, а потім було відіграно оперу «Запорожець за Дунаєм».

З уже згаданих спогадів М. Садовського дізнаємося: «Вистава так сподобалася міністрові Бенешу, що він довго не хотів виходити з ложі по закінченню п'єси, думаючи, що далі щось буде. Але коли доктор Брашайко спитав його, як йому сподобалась вистава, він відповів, що виставою він дуже задоволений і театр взагалі настільки цікавий, що він готовий зі своїх фондів дати на підтримку 50 тисяч (чеських крон) і запросив Руський театр на гастролі в Прагу»¹.

Як і планувалося, гастролі в Празі відбулися у червні 1922 року, якими Руський театр першим репрезентував мистецтво українських театрів в столиці Чехословаччини.

До репертуарної афіші входило дев'ять вистав: «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Ой, не ходи, Грицю, тай на вечорниці» М. Старицького, «Бояриня» Лесі Українки, «Молода кров» В. Винниченка, «Ревізор» М. Гоголя, «Ліс» О. Островського. Гастролі були успішними, столична преса писала: «Ми зустрілися з милим народним репертуаром Руського театру та його директором, знаменито відомого з Києва М.К. Садовського... У нас на Сміхові виступає команда з репертуаром настільки чисто народним, що відвідання котрогось з їхніх вечорів є чисто елементарною лекцією слов'янських взаємин, а при тому на додаток – пожиток для зору й слуху; мальовнича строкатість костюмів, хоріві і сольні співи, гарні й темпераментні народні танці. Сама малоруська мова лагідна, м'яка, образна, незвично мелодійна... Все це електризувало публіку, про що свідчать бурхливі оплески та часте повторювання співочих та танцювальних номерів»².

¹ Садовський М. Підкарпатщина /Микола Садовський // Кур'єр Кривбасу. – 2014. – № 290–291–293. – С. 237.

² Narodni Listy. – Praha, 1922. – 11 червня.

У виставі «Запорожець за Дунаєм» ролі виконували: Микола Садовський – Іван Карась, Валентина Іванова-Верес – Одарка, Марія Терпило-Цьокан – Оксана, Василь Шевченко – Андрій, Микола Ручко – Султан, Михайло Біличенко – Ібрагім-Алі, Микола Кричевський – Селіх-Ага.

Василь Гренджа-Донський – перший театральний критик із закарпатців – писав: «Ніколи не забуду, яке колосальне враження зробило на мене, як я вперше побачив українську виставу. Годувалися ми чужою культурою, бачив я не раз у світових містах – Відні, Будапешті, – може й більші вистави, але коли побачив нашого славного «Запорожця за Дунаєм», «Наталку Полтавку», «Гриця» й інші перлини нашої драматичної літератури, а ще в інтерпретації таких митців, яким був наш великий, незрівнянний Микола Садовський, то ми всі зразу неначе народились на світ. В душі проклинав я той високий гребінь карпатських гір, що вічно заслонював, відділював від нас джерело рідної культури, не допускаючи, щоб і ми могли нею насолоджуватися...»¹. У зв'язку з від'їздом М. Садовського із Закарпаття опера «Запорожець за Дунаєм» на деякий час зникає з репертуару Руського театру.

Оновити виставу опери «Запорожець за Дунаєм» у вересні 1923 року взявся режисер, диригент Юрій Гаєвський, проте спроба виявилася невдалою.

Наступне повернення на сцену Руського театру «Запорожця за Дунаєм» відбулося і було успішним у травні 1927 року, тому що роль Івана Карася було доручено Миколі Аркасу – молодшому, якого до складу Руського театру зараховано днем 1 березня 1927 року. Нагадаємо, що саме цією роллю Микола Аркас і почав свій акторський шлях ще в далекому 1907 році в м. Миколаєві в драматичному гуртку, організованому Миколою Аркасом-батьком. Як зазначає Г. Ігнатович

¹ Гренджа-Донський В. Микола Садовський, один з авторів українського театру / В. Гренджа-Донський // Я теж українець. Упорядкування, передмова та примітка В.І.Льницького. – Ужгород: Закарпаття. 2003. – С. 435.

Розділ перший

в картинах «Від гасниці до рампи», за 1927 рік оперу «Запорожець за Дунаєм» було зіграно 11 раз, а всього на сцені рурського театру її показали 50 разів¹.

Включали в свій репертуар цей твір і аматорські колективи. У травні 1936 року постановку опери було здійснено товариством «Бандурист» під керівництвом Платоніди Щуровської-Россіневич і Михайла Біличенка. На думку В. Гренджі-Донського, вистава дещо втратила з драматичного боку, «зате диригентка п. Щуровська-Россіневич звернула увагу на співочу частину і хори, які поставила бездоганно. Ролі виконували: Василь Довнар, Роман Кирчів, Михайло Біличенко, Марія Кукурузова, Борис Мартиненко, колишні актори-професіонали. І тут же В. Гренджа-Донський особливо підкреслив виконавців ролі Одарки – Варвару Товт, Івана Карася – Юрія Лецканича – як нові артистичні сили закарпатського походження та майбутнє нашого театру².

Сценічна історія опери С. Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм» пов'язана і з історією Карпатської України м. Хуст. Почалося з того, що активісти «Пласту», за ініціативи братів Юрія та Євгена Шерегіїв, окрім влаштування щорічних Миколаївських програм, влітку 1933 року мали намір взяти участь у світовому Джемборі м. Генделле (Угорщина). Підготовку закарпатців до участі у такому надто важливому міжнародному заході доручили Ю. Шерегію. Для створення команди з усього краю було відібрано 35 юнаків і 22 дівчат, які за короткий час повинні були зробити 15 заїздів у м. Хуст для проведення театральних репетицій з танців і хорового співу.

¹ Ігнатович Г. Від гасниці до рампи: Нарис з історії українського театру на Закарпатті / Гнат Ігнатович. – Ужгород: Політрифцентр «Ліра», 2008. – С. 214.

² Гренджа-Донський В. Запорожець за Дунаєм / В. Гренджа-Донський // Я теж українець. Упорядкування, передмова та примітки В.І. Льницького. Василь Гренджа-Донський. – Ужгород: Закарпаття, 2003. – С. 390.

На форум закарпатці вирішили репрезентувати оперу «Запорожець за Дунаєм», як доказ, що «молодь, культура Закарпаття вже українська...»¹. Режисером опери став Ю. Шерегій, а диригентом – його брат Євген. Танці поставив А. Кость. Таким чином вперше в історії Закарпаття було підготовано українську оперу власними силами. 24 червня 1933 року «Запорожця за Дунаєм» побачили в Хусті, через тиждень в Мукачеві, в кінці липня – в Полянці біля Сваляви, а закінчили в Генделле поблизу Будапешта на світовому Джемборі.

Преса відзначала успіх постановки «Запорожця за Дунаєм» і висловлювала впевненість, що серед молоді краю є дійсно талановиті виконавці, з якими цілком можливо заснувати постійний аматорський гурток, який би власними силами заклав фундамент майбутнього українського музичного театру.

Організаційні засади не забарилися. 4 лютого 1934 року в приміщенні народної школи м. Хуст на установчих зборах було засновано «Нову сцену», спочатку як пластовий хор у складі 46 осіб. Цього дня було проведено репетицію опери «Запорожець за Дунаєм» та намічено перші вистави.

І вже 17 лютого 1934 року в залі «Сокол» м. Тячів новосценівці показали оперу спочатку учням місцевої школи, ввечері горожа нам. У головних ролях виступали: Іван Карась – Ю. Шерегій, Одарка – М. Шерегій, Оксана – О. Шерегій, Султан – І. Сас, Селіх-Ага – І. Шутко, Ібрагім-Алі – Й. Дубей, Гасим – хлопчик із Тячева. У масових сценах було задіяно 36 чоловік. Отже, із цієї театральної дружини і виростає спочатку напівпрофесіональний театр «Нова сцена», що розгорнув свою діяльність спершу в Ужгороді (до 1938 року), а згодом (кінець 1938 р. – початок 1939 р.) в Хусті, але вже як театр

¹ Шерегій Ю.-А. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 /Юрій-Августин Шерегій. Редакція і вступні статті В.Маркуся і В.Ревуцького, – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Пряшів; Львів: Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, 1993. – С. 237.

самостійної держави Карпатської України – «Український державний національний театр «Нова сцена». Директором театру було призначено Ю. Шерегія, режисером М. Аркаса, диригентом Є. Шерегія, балетмейстером К. Лібовицького.

Свою першу виставу в ранзі «Українського державного національного театру» колектив відіграв 26 листопада 1938 року оперою «Запорожець за Дунаєм». На виставі був присутній весь автономний земський (крайовий) уряд на чолі з прем'єром доктором А. Волошиним, згодом президентом Карпатської України.

У газетній рецензії відзначалося, що вистава нашої популярної опери пройшла з великим успіхом. Подобалась публіці гра М. Аркаса, повна щирого гумору, його партнерки М. Шерегієвої, миле враження робив кришталєво-чистий голос М. Кукурузової, добре достроювалася гра інших виконавців. У своєму щоденнику В. Гренджі-Донський зазначив: «Микола Аркас у своїй найбільшій ролі Івана Карася грав чудово, майже дорівнюючи незабутньому Садовському»¹.

Опера «Запорожець за Дунаєм» не оминула і репертуар Закарпатського обласного українського музично-драматичного театру, та увагу обласної преси.

«Закарпатська правда» за 9 лютого 1969 року зазначала: «...що стосується дійових, то вони утворили дружній рівноцінний ансамбль. Образ Карася (О. Корнієнко) був яскравий і привабливий своєю щирістю. Такою ж яскравою і привабливою була його партнерка Одарка (М. Харченко). Найпоетичнішим у виставі став образ дівчини Оксани у виконанні Л. Іванової, голосові дані якої цілком забезпечили повноцінне виконання сольних номерів і дуетів з партнером Андрієм (А. Вертелецький), який володіє приємного тембру голосом. Добрим вокальним виконавцем була забезпечена

¹ Гренджа-Донський В. Твори у 12 т. Зібрала і впорядкувала Зірка Гренджа-Донська; літературна редакція проф. В.Лева / Василь Гренджа-Донський. – Вашингтон: Видання Карпатського Союзу, 1988. – Т. 8. – С. 91.

роль Султана (В. Іванов), гострим зовнішнім і внутрішнім рисунком відзначалась роль Селіхи (І. Чуєнко). У спектаклі брала участь вся труппа театру, що забезпечило високий художній рівень масових сцен.¹ Додамо, що поставив виставу режисер М. Курінний у декораціях М. Манджули.

Сценічну історію опери С. Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм» в формі концертного виконання (прем'єра 5 листопада 2014 р.) продовжено новою сторінкою – тепер вже силами творчого складу Закарпатської обласної філармонії, за участю симфонічного оркестру (диригент Вікторія Свалявчик-Цанько), Заслуженого академічного Закарпатського народного хору (художній керівник – Наталя Пегій-Потапчук), солістів -Михайла Подкопаєва (Карась), Юстини Дідик (Одарка), Мирослави Швах-Пекар (Оксана), Олександра Товта (Андрій), Петра Матія (Султан), Володимира Феголя (Ібрагім-Алі), Юрія Кузьми (Селіх-Ага). Текст читає – Наталя Піцур.

Постановки першої української національної опери «Запорожець за Дунаєм» і авторитет її творця – видатного українського композитора Семена Гулака-Артемівського – охоплюють простір і час музичних верховин світового масштабу, і слава Богу, що вона не оминула Закарпаття. Бо як зазначив один з перших театральних критиків Срібної землі В. Гренджа-Донський, цей музичний твір – «вічно живий і вічно актуальний».

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев П. На сцені – класична опера / П.Алексеев // Закарпатська правда. – 1969. – 9 лютого.

¹ Алексеев П. На сцені – класична опера. /П.Алексеев// Закарпатська правда. – 1969. – 9 лютого.

Розділ перший

2. Гренджа-Донський В. Запорожець за Дунаєм / В. Гренджа-Донський // Я теж українець. Упорядкування, передмова та примітка В.І. Ільницького. Василь Гренджа -Донський Ужгород: Закарпаття, 2003. – С. 390.

3. Гренджа-Донський В. Микола Садовський, один з авторів українського театру / В.Гренджа-Донський // Я теж українець. Упорядкування, передмова та примітка В.І. Ільницького. – Ужгород: Закарпаття, 2003. – С. 435.

4. Гренджа-Донський В. Твори у 12 т. Зібрала і впорядкувала Зірка Гренджа-Донська; літературна редакція проф. В. Лева / Василь Гренджа-Донський – Вашингтон: Видання Карпатського Союзу, 1988. – Т.8.

5. Ігнатюк Г. Від гасниці до рампи: Нарис з історії українського театру на Закарпатті / Гнат Ігнатюк. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2008. – 344 с.

6. Садовський М. Підкарпатщина / Микола Садовський // Кур'єр Кривбасу. – 2014. – №№ 290, 291, 293.

7. Шерегій Ю.-А. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 / Юрій-Августин Шерегій. Редакція і вступні статті В. Маркуся і В. Ревуцького. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Пряшів; Львів: Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, 1993. – 412 с.

8. Narodni Listy. – Praha, 1922. – 11 червня.